

İzmir’de Modern Konut Mimarlığı 1950-2006

Deniz GÜNER

Mimar, Dr.

1950-2006 yılları arasında İzmir’de üretilen yapı stokunu, mimari yönelimler, arayışlar ve konut tipolojileri bağlamında ele alan bu yazı, konuyu daha geniş bir çerçevede değerlendirmeyi hedefleyerek, İzmir’deki mimarlık pratiğini Türkiye’deki yapı üretim süreçlerini ve sosyo-ekonomik dinamikleri belirleyen dışsal koşullar bağlamında da ele almayı amaçlayan bir okuma modeli önermektedir.¹ Yazı, bu dışsal koşullara koşut olarak, son 50 yıl içinde yaşanan kentsel dinamikler ve morfolojik değişimler ile İzmir’deki konut mimarisinde görülen yerleşik kalıpları eşzamanlı olarak ve birbirleri üzerinden okumayı, kısaca konut tipolojilerini ve estetik kalıpları kentsel coğrafya üzerindeki dağılımları üzerinden okumayı da hedeflemektedir. Bu sayede, konut mimarisinde görülen modern ve öncü örneklerin, kentin sosyo-ekonomik açıdan farklı bölgelerinde nasıl dönüştürülerek benimsedikleri, modernizmin nasıl sıradanlaştığı, kısaca, modernizmin benimsenmesi, uyarlanması ve yerelleştirilmesi süreçlerini de metnin arka alanında ele almaya çalışmaktadır.

İzmir’deki modern konut mimarlığının gelişimini belirgin olarak izleyebilmek için, mimarlıkta modern dilin kurulduğu 1950’lere detaylıca bakmak gerekmektedir. Bu dönem bir yandan, II. Dünya Savaşı boyunca içe kapalı ekonomi-politik rejim sürdüren Türkiye’nin dış dünya ile kısmen bağlantı kurmaya başladığı, diğer yandan kentsel

ve mimari dönüşümleri yönlendirecek kamu-özel sermaye birikimlerinin kendilerini görünür kılmaya başladığı bir döneme işaret etmektedir. İzmir, 1950’lerdeki morfolojik küçüklüğünün getirdiği avantajla, geniş art alanının sağladığı sermaye birikimini ve sınırlı sosyal sermayesini bir sinerjiye dönüştürebilmiş ve diğer birçok kentten farklı olarak, ülkede yaşanan bu değişimleri İstanbul ve Ankara gibi merkezlerle eş zamanlı olarak yaşayabilmiştir. İzmir kentine günümüzdeki modern karakterini veren bu modern dilin kuruluşuna daha detaylı bakmanın, kentin süregelen mimari reflekslerini anlamak için de iyi bir zemin oluşturacağı kanısındayım.

İzmir’deki “Nüans Mimarlığı” ve Mimar Kimlikleri

İzmir, nüfus açısından metropol kent büyüklüğüne yaklaşırsa da, mimari nitelik açısından, 1922 İzmir yangınından günümüze kadar geçen süre içerisinde oldukça sınırlı bir değişim dinamiği göstermiş görünmektedir. Merkezdeki mimarlık pratiğini heterojen kılan metropol kültürünün altüst edici devinimi ve bunun içinde ancak “farklılaşarak” var olunabildiği mimarlık ortamından farklı olarak, “taşra” zihniyetinin biçimlendirdiği İzmir gibi periferideki mimarlık pratikleri, daha çok “benzeşerek” ve birbirlerinden ancak nüanslar ile ayrışabilen bir yapı kültürü üretmektedir. Ancak, tüm bu “benzeşme” ve “makbul olma”

¹ Bu yazıyı okuyarak, değerli önerilerde bulunan Koray Velibeyoğlu’na teşekkür ederim.

Fotoğraf 1, 2 ve 3. 1930'lu ve 40'lu yıllarda inşa edilen bahçeli kooperatif yapı tipolojilerinde görülen tekli pencere düzeni, Sedat H. Eldem'in belirlediği 1950'lerin II. Ulusalcı söylemi doğrultusunda sürekli yatay pencere kurgusuna dönüşmüş, 1960'ların başında ise tümüyle şeffaflaşarak bütün cepheyi tanımlar hale gelmiştir.

endişesinin, farklılık ve sıra dışılık kaygısının, “mimik”lerde rastlanabilecek aşırı ekonomik ifade dili tercihinin, kısaca “nüans mimarlığı” olarak tanımlamaya çalıştığım tüm bu kaygı, endişe ve tercihlerin İzmir’deki mimarlık pratiğini biçimlendirmesinde, denetleyici ve dışlayıcı taşra zihniyetinin ötesinde dönemin ekonomik ve politik bağlamının da etkili olduğu bir gerçektir.

II. Dünya Savaşı’nı takip eden, kısmen dışa kapalı 1940’lı yıllardan sonra, 1950’lerde görülen ekonomik patlama, yalnızca imar etkinliğini arttırmakla kalmamış, İzmir’de sayıları 10-12 arasında değişen, İstanbul’dan gelen yeni mezun mimarlar için de -uzun zamandan beri ilk kez- yeni iş imkânları yaratmaya başlamıştı. Dokuz Eylül Üniversitesi adını alacak olan Ege Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksek Okulu’nun 1963’teki açılışına kadar, kentte etkinlik gösteren az sayıdaki mimar ve mühendisin İstanbul Teknik Üniversitesi veya Güzel Sanatlar Akademisi’nde Sedat Hakkı Eldem, Ernst Egli, Gustav Ölsner gibi hocaların gözetiminde eğitim görmüş olmaları, hatta onlarla sürekli irtibat halinde olmaları nedeniyle, merkezin formasyon ve ilişkiler açısından sürekli olarak yararlanılmış ve bu yıllarda İzmir’de, İstanbul ve Ankara’da inşa edilen yüksek kalitedeki yapılara benzer nitelikte yetkin ürünler üretilebilmiştir.

1930’ların sonundan 1940’lı yılların sonuna kadar İzmir’de yaygın olarak kabul görmüş, genelde iki veya dört katlı, geniş saçaklı, kırma çatılı ve serpm sivali yapı morfolojisi, 1950’lerden itibaren yerini yavaş yavaş teras çatılara, dolu kütle kurgusunun yerine yatay döşeme plakları ve düşeyde bant yüzeylerin oluşturduğu düzlemsel cephe kurgusuna, dolu kütleleri delen pencere boşlukları yerlerini düzlemsel betonarme plaklar arasında zemine kadar inen geniş pencere açıklıklarına, kapalı çıkmaların yerini alan ince demir korkulukların ardında şeffaflaşmış geniş balkon açıklıklarına, serpm sivali cephelerin yerlerini alan mozaik panoların, taraklı sıvaların veya BTB kaplama malzemesinin soyut ve modernist estetiğin ifade aracı olarak kullanıldığı, daha modern bir dile sahip cephelere bırakmıştır (Fotoğraf 1, 2 ve 3). Tüm bu değişim dinamiklerini başlatan 1943 mezunu Emin Balın, Harbi Hotan, Alp Türksöy, Ahmet Nural ve 1944 mezunu Fahri Nişli, İzmir’de modern mimarlığın öncülerinden olan

Tahsin Sermet, Necmettin Emre, Rıza Aşkan gibi bir önceki kuşaktan farklılaşarak, günümüz İzmir mimarlığını da biçimlendiren yeni ve modernist dilin kurucuları arasında yer almışlardır.

İzmir kenti bağlamında, 1923-1929 yılları arasındaki göreceli hızlı inşaa faaliyetlerine karşıt olarak, 1929 Ekonomik Buhranı'ndan II. Dünya Savaşı sonrasına, hatta 1950'lere kadar devam eden dönem, ülke çapındaki sınırlı ekonomik imkânlar, burjuvazinin gelişme aşamasında olması ve asıl işverenlerin belediyeler ile kamu kurum ve kuruluşlarının olması nedeniyle, çoğunlukla iyileştirme projeleri ve ödenekleri sürekli kesintiye uğrayan yarım kalmış kamu projelerinin çokluğuyla belirginleşir.² İşverenlerin merkezdeki gelişmelerden görece uzak talepleri, konut dışındaki çoğu yatırımın belediye mimarları veya kamu adına merkezden yapıyor olması nedeniyle İzmirli birçok mimarın, Söke, Ödemiş, Tire veya Denizli gibi yakın yerlerden -sınırlı sayıda da olsa- iş alarak ayakta kalmaya çalıştıkları görülmektedir. Mimarların çalışma alanlarının çoğunlukla konut ile sınırlı olması, jürilerini merkezdeki mimarların oluşturduğu kamu yarışmalarına girmekte görülen isteksizlik, kalfa ve ustalar ile girilen rekabet dışında, bu dar piyasa alanında yaratıcılığın ortaya dökülebileceği, nefes alınabilecek tek alan olarak, her yıl tekrarlanan "Beynelmilel İzmir Fuarı" ve bu bağlamda her yıl yeniden inşa edilen geçici pavyon yapıları görülmektedir. 1930'lerden itibaren her yıl kurulan Fuar, İzmir'deki mimarlık pratiği için hem merkezdeki gelişmelerin takip edilebildiği bir eğitim alanı, hem de deneyselliğin ve "farklılaşmanın" kısmen uygulanabildiği bir iş imkânı olarak görülmüştür. Ancak bu iş imkânı her zaman kolaylıkla elde edilememekte, çoğunlukla İstanbul ve Ankara'daki mimarlar tarafından tasarlanmış projeler İzmirli mimarlar tarafından uygulamaya geçirilmektedir. İzmir Fuarı'nın -özelde de pavyon inşa etme pratiğinin- İzmir'deki mimarlık

pratiği içinde, olumsuz yönde etkilerinin de var olabileceği çoğunlukla gözden kaçırılmaktadır. Her sene tekrarlanan, kısmen deneyselliğe açık bir tasarımın ürünü olan bu pavyonların, yerel inşai imkân ve pratikler içinde kısa sürede inşa edilmeleri gerektiğinden, İzmirli mimarların, sıra dışı inşaa tekniklerini deneyemedikleri, çoğunlukla konvansiyonel teknikler ve ucuz malzemelerle kotardıkları, bu açıdan da pragmatik ve konvansiyonel inşaa pratiklerini daha da pekiştirdikleri sıklıkla görülmektedir.³

1950'lerin başından itibaren -özellikle de 1952'de Türkiye'nin NATO Pakti'na üye olması ve İzmir'in NATO merkezlerinden biri olarak seçilmesi gibi- giderek dışa açılan ekonomik ve politik ilişkilerin yarattığı tüm bu değişim ivmelerine rağmen, İzmir'de ve ülke genelinde yapı sektörü henüz bu değişimlere ayak uyduramayacak derecede zayıf durumdadır. İzmir'deki endüstrileşmemiş ve yeterince gelişmemiş, kısıtlı olanaklara sahip yapı sektörünün gelişebilmesi ve çivi, menteşe, kapı kulbu gibi İstanbul'dan getirtilen malzemeleri üretecek atölye benzeri üretim tesislerinin çoğalması, ancak çimento ve inşaat demiri bulma sıkıntısının da sona ereceği 1960'ların sonlarına doğru mümkün olabilmıştır.

İzmir'deki inşa etme pratiğini biçimlendiren periferinin denetleyici piyasa koşullarının, hem birbiriyle çelişen, hem de aşılması merkezdekilerden çok daha zor zihniyet kalıpları ve ekonomik bariyerler içinde geliştiği görülmektedir. Periferide, özellikle de İzmir'de mimarlar her zaman kısıtlı sayıdaki iş imkânları için, önceleri yapı ustaları ve kalfalarla, daha sonra da müteahhitler ile rekabet etmek zorunda kalmışlardır. Kısıtlı bir alanda çoklu aktörün mücadelesine sahne olan taşranın bu rekabetçi piyasa koşullarında, birbirini taklit ederek sıradanlaşan ve giderek yıkıcılaşan, "bir örneklesen" bir taşra inşa kültürü

İzmir'deki inşa etme pratiğini biçimlendiren periferinin denetleyici piyasa koşullarının, hem birbiriyle çelişen, hem de aşılması merkezdekilerden çok daha zor zihniyet kalıpları ve ekonomik bariyerler içinde geliştiği görülmektedir.

² Nafia Vekaleti'nin yıllıklarından veya Bayındırlık İşleri Dergisi'nden kolaylıkla takip edilebileceği gibi dönemin kısıtlı mali kaynakları, çoğunlukla yarım kalmış kamu yatırımlarını tamamlamak veya bakımlarını yaptırmak için kullanılmıştır.

³ 1895 yılında İstanbul'da doğan ve 1922-1957 yılları arasında yaptığı çalışmalar nedeniyle İzmir'deki en verimli mimar olmasına karşın, en az tanınanlarından biri olan Mesut Özak'un, belediye mimarı olarak çalıştığı dönemde gerçekleştirdiği Fuar yapıları içinde en ibret verici olanları, 1936 yılındaki ilk "Arsiulusal İzmir Fuarı" için gerçekleştirdiği 12 saat içinde tasarlayarak inşa ettiği Riyaseti Cumhur Orkestrası için podyum, 24 saatte avan projesini hazırladığı Lozan Tak Kapsı ve 50 gün içinde proje ve uygulamaları bitirilen iki katlı Gazino Binası ve fiskiyeli havuz, Kızılay Piyango büveti ve Gaz Şirketi Pavyonu, Ankara Birası Pavyonu, Trakya Pavyonu ile Sovyet Pavyonu olmalıdır. Besim Çeçener, "70 Yıldır Durmayan Maratoncu: Mimar Mesut Özak", Mimarlık Dergisi, 1984/6, s. 12.

gelişmiştir. Ancak bu duruma karşıt olarak, sınırlı sayıdaki mimarın bu zorlayıcı koşullar içinde var olabilmek üzere geliştirdikleri iki stratejiden de söz etmek mümkündür. Bu stratejilerden ilki, çalışma alanlarını ve kenti zımnen bölüşmektir. Yaklaşık 1960'ların sonuna kadar sayıları 12-15 civarında değişen nitelikli mimarın⁴ -Konak ve

Fotoğraf 4 ve 5. Fahri Nişli'nin geç dönem apartman yapılarından, Mithatpaşa Caddesi üzerindeki Evrenosoğlu Apartmanı, deniz manzarasını kesmemek amacıyla giriş ve merdiven hollerini tümüyle "boş" bırakmak gibi tasarım lüksleri sayesinde dönemin diğer yapılarından ayrılmaktadır.

Alsancak gibi merkez semtler dışında- çoğunlukla Hatay, Güzelyalı, Karşıyaka veya Buca gibi çevre semtlerde yoğunluklu olarak iş yaptıkları ve kendilerine birer etkinlik ve egemenlik alanı (territory) inşa ettikleri görülmektedir. Bu zımni sözleşme ve egemenlik alanı en azından mimarların -yarışmalar dışında- birbirleriyle rekabete girmelerini engellemiş, diğer yandan tüm güçlerini usta, kalfa ve müteahhitlere karşı birleşmek için kullanmalarına yaramıştır. 1954 yılında Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin kurulmasının bu kızışan rekabet dönemine denk gelmesi rastlantının ötesinde iki duruma işaret etmektedir: Mimarların organize davranarak meslek pratiğine sahip çıkma girişimlerine, diğer yandan da bu mimari etkinliğin koşul ve kurallarını belirleyerek -kısaca kurumsallaşarak- kızışan rekabet ortamını disipline etmeye kalkışmalarına.

Mimarların geliştirdikleri ikinci strateji ise, nesne üzerine düşünsel birikim yapmayı hedefleyen ve bu sayede de tasarıma yoğunlaşmalarına neden olan, yani kısaca kaliteyi arttırmayı hedefleyen stratejidir. Birçok mimarın, iyi iş çıkaran usta, kalfa ve müteahhitin çalışmalarından ayrışabilmek ve iş alabilmek için, plan aşamasından üretilecek dövmeye demir detayına kadar tasarımın her noktasında niteliği ön plana çıkararak, neredeyse "bütüncül bir sanat yapısı" (Gesamtkunstwerk) üretmeye giriştikleri görülmektedir. Bu dönemde mimarlar, birçok usta, kalfa ve müteahhitin yapmayı göze alamadıkları, apartmanların zemin katlarında, girişin tümünü veya merdiven kovası ile sahanlığının büyük bir bölümünü, manzaraya bakma ve ışık alma kaygısı ile boş bırakmak gibi tasarım "lüks"lerine girişmekte ve bu tasarım atakları sayesinde farklılaşabilmekteydiler. (Fotoğraf 4 ve 5). 1950'lerden itibaren bir on yıllık dönem içerisinde üretilen yapıların çoğunda gözlenebilen bu özellik -Arkitekt Dergisi'nin de katkısıyla- bir yandan, İzmir'in dışında bir "İzmir Apartmanları" mitinin gelişmesine neden olacak, diğer yandan da mimarların yaptıkları işlerin, usta,

⁴ Tahsin Sermet, Necmeddin Emre, Mesut Özok, Rıza Aşkan gibi 1909'dan 1940'ların sonlarına kadar etkili olmuş kamuda çalışan öncü modernist mimarlar dışında İkinci Kuşak İzmirli Mimarlar'ı oluşturan Fahri Nişli, Harbi Hotan, Akif Kınay, Alp Türksöy, Reha Arsay, Emin Ertam, Emin Balın, Ö. Faruk San, Melih Pekel, Ziya Nebioğlu, M. Bedrettin Kökten, Ergün Unaran, Cavit Ölçer, Güngör Kaftancı gibi mimarlar, günümüzde de etkili olan, İzmir mimarlığının modern repertuvarlarını kurmuşlardır.

kalfa ve müteahhitlerce sıklıkla kopya edilmesine neden olacaktır⁵ (Fotoğraf 6).

1950'lerde İzmir kenti, Türkiye'nin NATO'ya girişiyle birlikte, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Merkezi olur. Birinci Kordon'da, günümüzde Kordon Ordu Evi olarak kullanılan, Eski İzmir Şehir Otel'i'ni merkez olarak kullanmaya başlayan NATO, mimarlık ortamında ulusalcılıktan modernizme geçişte de etkili olur. Amerikanlaşma etkisi altındaki 1950'li yılların mimarlık gündeminde, ulusalcı söylemler giderek aşınmaya ve Uluslararası Üslup etkili olmaya başlamıştır. Aynı dönemde, Marshall yardımının destekleriyle Kokluca'da (Altındağ) çimento fabrikası ve Alsancak'ta da silo inşa edilmiştir. Bu dönemde kente yönelik yapılan tartışmaların başında, kentin idari merkezi olan Konak Meydanı'ndaki Sarı Kışla'nın 1957'de tümüyle yıkılması ve ardında bıraktığı boşluğu doldurulmayı hedefleyen projeler gelmektedir. Yaklaşık 50 yıl boyunca kentin Konak bölgesini dinamik ve belirsiz kılan bu kentsel boşluk, 2003 yılında tamamlanan Konak Atatürk Meydanı çevre düzenlemesi ile sabitlenerek, kalıcı bir düzene sokulmuştur.

Alsancak'taki liman tesisi projesinin uygulanmaya başlaması ve kentte artan araç trafiğini düzenlemek üzere trafik lamba sisteminin kurulması gibi kentin dinamiğini belirleyen iki ulaşım altyapısının kurulmasına 1950'lerde başlanmıştır. Kentteki yeşil alan miktarı ise bu dönemde yapılan yeni yollar ve yapılaşmalar nedeniyle giderek azalmıştır. 1951-1952 yıllarında iki aşamada tamamlanan Varyant yolu, Bahribaba Parkı'nın bir kısmını yok ederek Konak Meydanı'nı, Değirmendağı'ndan Eşrefpaşa, Yukarı Mahalleler ve yeni açılan Mısırlı (Hatay) Caddesi'ne bağladı. Varyant yolu ile Halilnıfatpaşa yolu ayrımında 1955'te yapılan Rıza Aşkan ve Doğan Tekeli'nin Şark Kahvesi (Şato Restoran) ile Eşrefpaşa yönünde belediye tarafından inşa ettirilen Halk Tipi Apartman

(Zübeyde Hanım Kız Yurdu) dönemin önemli kamusal yapıları arasındadır.

1950'lerin başında kentin geleneksel dokusu, İki-çeşmelik ve Mısırlı (Hatay) yollarının açılması ile Gaziler (Kemer) yolunun genişletilmesi amacıyla istimlak edilmiştir. Genişletilen İkiçeşmelik Caddesi, Varyant yolu ve Eşrefpaşa'dan gelen Yapıcıoğlu (günümüzde Eşrefpaşa Caddesi) yolunun kesiştiği kav-şak noktasında Bayramyeri semti oluşmuştur. Bu dönemde, göçmenlere yönelik oluşturulan yeni yerleşim yerlerine ulaşmak için 1925 yılında açılması öngörülen Mısırlı (Hatay) Caddesi, Bayramyeri ile Üçkuyular'ı birbirine bağlar hale gelir. Bu arterler üzerindeki yeni yapılar, genellikle çok katlı kira konutları/aile apartmanları olarak inşa edilir (Fotoğraf 7 ve 8). 1953 yılına gelindiğinde, Alsancak'ta ev ya-pılacak arsa kalmadığından, kentsel çeperlerde eklemelenmeler görülmeye başlar. Özellikle, 1950'lerin ikinci yarısında hızlanan gecekondulaşma süreci tüm kentsel planlama çalışmalarını etkisiz kılmıştır. Buna karşın, 1951'de Agora, 1952'de de

BİR APARTMAN -İZMİR-

Y. Mimar: Fahri NİŞLİ

Fotoğraf 6. Arkitekt Dergisi'nde yayımlanan ve İzmir Apartmanları mitosunu başlatan, Fahri Nişli'nin Fuar (Alber Kohen) Apartmanı. (Arkitekt, 1961, Seri IV, Cilt 30, s.6-8)

⁵ Modern mimarlığın İzmir'de yaygınlaşmasında etkili olmuş en önemli kişilerden olan 1944 mezunu Fahri Nişli, tanınmış mimarların özellikle Alsancak, Karşıyaka ve Güzelialı semtlerinde yaptıkları başarılı binalara ait planların belediye arşivlerinde bulunamayışını ve bu semtlerde morfolojik açıdan birbirine benzeyen binaların çokluğunu, dönemin usta ve kalfalarının bu binalara ait planları rüşvet karşılığında almaları ve yapıları kopyalamalarıyla açıklamaktadır. Fahri Nişli ile yapılan görüşme 23.01.2004.

Kadifekale çevresi gecekonduardan temizlenerek restore edilmiştir.

1951 yılında, İzmir Kenti Master Planı için açılan uluslararası yarışmada birinci olan, Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş ve Emin Canpolat'tan oluşan ekibin projesi üzerine 1955-1957 yıllarında geliştirilen master planı, Altınyol (ekspres yolu) ve Konak-İnciraltı arasında kıyı yolu yapımını, Eşrefpaşa pazarı ile Cumaovası (Menderes) arasında yol yapımını, Hatay ve Ballıkuyu yolları için kamulaştırma yapılmasını ve Karşıyaka kıyı düzenlemesini içerir. Ayrıca üniversite alanın Güzelyalı'dan Bornova'ya transfer edilmesi, Örnekköy, Şemikler ve Yamanlar'ın belediye sınırlarına katılması kabul edilir. Bu dönemde, Bornova ve Buca henüz belediye sınırlarına dahil olmamıştır. 1958'de yapılan Ege Üniversitesi Kampus yarışması sonrasında Bornova semti, kentsel gelişme sürecine hızla girer.

1959-1960'da hazırlanan master planı, daha önce endüstri bölgesi olarak seçilen Halkapınar

ve Bayraklı yerine, kente yönelik iç göçü önlemek üzere yeni endüstri bölgeleri olarak Kemalpaşa, Bergama, Torbalı, Tire ve Urla bölgelerini önermesine rağmen, plan tam anlamıyla başarılı olamaz. 1960'larda en önemli kentsel sorun, iç göç nedeniyle oluşan gecekondulaşmadır. 1960'lardan itibaren İzmir hızla büyüyerek, metropoliten kent niteliğine bürünür. Belediye teşkilatı bölgelere ayrılarak, Güzelbahçe (1957), Narlıdere (1962), Balçova, Yeşilyurt ve Çamdibi (1963), Gültepe (1964), Altındağ (1966), Pınarbaşı (1968) ve Işıkkent (1977) bölgeleri kendi belediye teşkilatlarını kurarlar. Bu dönemde, ofisler, bankalar, sigorta ve ticaret şirketlerinin tercihleri, kentin merkezi iş alanı olarak görülen Gümrük, Basmane ve Cumhuriyet Meydanı çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde kentte dört adet ticari aks gelişir: Mezarlıkbaşı-Eşrefpaşa hattında düşük gelirliyle yönelik ticaret; Basmane-Tepecik-Kemer aksında, gecekonduar dışında kalan alanda tarımsal mal ticareti; Cumhuriyet Meydanı çevresinde Birinci Kordon-İkinci Kordon aksında, yüksek gelir grubuna yönelik ticaret ve servis sektörü; Konak-Güzelyalı aksında ise orta ve yüksek gelir grubu için ticaret alanları gelişir. Konut alanlarında ise, Alsancak, Göztepe, Güzelyalı, Karşıyaka'da yüksek gelir grupları, Karşıyaka'nın eski bölgelerinde ve Hatay'da orta gelir grubu, kentin merkezinde de düşük gelir grubu yer edinir.⁶ Yüksek gelir grubuna ait konut alanlarına olan yüksek talep, bu alanın genişleyebileceği art alanın bulunmayışı ve 1964'teki Kat Mülkiyeti Kanunu'nun etkisiyle, bu bölgede düşeyde yoğunlaşmaya neden olur. Yüksek gelir grubunun oturduğu bölgelerde, dört katlı Kira Apartmanı'ndan, yüksek katlı apartmanlara doğru bir dönüşüm yaşanır. Önceleri kıyı kesimin imar

Fotoğraf 7 ve 8. 1940'larda Mısırlı (İnönü) Caddesi'nin durumu ve bu cadde üzerinde 1950'lerde inşa edilen ilk aile apartmanlarından, Cevat Ölçer'in Öncil Apartmanı. (Ege Mimarlık, 1997-3, Sayı 24, s.11)

⁶ İzmir'deki planlama pratiğinde 1925-1989 yılları arasında yaşanan değişimleri, uygulamaya konulan planların vizyonları ile bunların gerçekleşebilen kısımlarını karşılaştırmalı olarak irdeleyen bir çalışma için bakınız; Nursen Kaya, Analysis of the Interaction Between Theory and Practice in Urban Planning: Understanding İzmir Experience. Yayımlanmamış Doktora Tezi. (İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2002). Özellikle 4. Bölüm "The Case Study: Analysis and Evaluation of the Planning Practices of The City of İzmir in Terms of Theoretical Background and Implementation", s.90-179. Aynı dönem içerisinde, İzmir'in fragmanlı-bütünlüklü metropol morfolojisinin biçimlendirdiği konut üretim süreçleri hakkında bakınız; Hülya Koç, Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Sosyal Konut ve Toplu Konut Uygulamaları (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 2001).

koşullarında, ayrık düzenden bitişik düzene doğru görülen bu dönüşüm, parsel düzenini olduğu kadar kentsel morfolojiyi de farklılaştırarak tüm kente yayılmaya başlar. Alsancak Limanı, Halkapınar, Mersinli ve kısmen Bayraklı civarında bulunan endüstriyel alan Karabağlar, Kemalpaşa ve Çiğli bölgelerine sıçrar. İzmir ile çevresini bağlayan ulaşım bağlantıları, Ankara, Bornova-Manisa, Karşıyaka-Manisa-Çanakkale ve Çeşme ot-yolları, Basmane-Balıkesir-Bandırma, Basmane-Menemen-Afyon ve Alsancak-Aydın demiryolları, Pasaport yolcu limanı ve Alsancak yük limanı dışında Gaziemir ve Çiğli'deki askeri havaalanları kurulur. Bu dönemde kentte gerçekleştirilen en önemli yapılar arasında, 1964'te projesini Paul Bonatz'ın, uygulamasını ise Fatin Uran'ın yaptığı T.C. Emekli Sandığı İzmir Büyük Efes Oteli, 1964'te inşa edilen Ali Aközenler'in Türk-Amerikan Derneği, yine aynı yıl yapılan ve Türkiye'deki ilk çelik kablolu strüktür uygulaması olan Aydın Boysan'ın tasarladığı Fuar Arçelik Pavyonu sayılabilir. İnşaat sektörü ve malzeme kültüründeki kısıtlılıklara rağmen, yapı teknolojisindeki yerel çözüm arayışlarından bir diğeri de Harbi Hotan'ın 1963'te yaptığı Atatürk Kapalı Spor Salonu'dur. 1965 yılında yarışması açılan ve 1967'de tamamlanan SSK İzmir Konak Tesisleri ise, Konak Meydanı'nın formunu belirleyerek etkisini günümüzde de devam ettiren en önemli modernist çarşı projelerinden biridir.

İzmir'in kentsel morfolojisini dönüştüren en önemli etken imar yönetmeliklerinde yapılan değişikliklerdir. 1950'lerin ikinci yarısına kadar ayrık düzende, bahçe içinde iki veya üç katlı müstakil yapılardan oluşan İzmir'in kentsel dokusu, yapılan kat artışları sonucunda, çatı katları çekme olan, zemin + dört kata sahip aile apartmanlarından oluşan yapıli çevrelere doğru hızla dönüşmü-

tür. Bu dönemde, çekme çatı katların teraslarında yapılan betonarme pergolalar, dönemin en belirgin ve yaygın modernist repertuvarlarından biri olarak görülmelerine karşın, dönemin mimarları tarafından daha çok, imar kurallarını aşındırmaya yönelik bir beklenti ile inşa edilmişlerdir. Mimarların asıl amacı, bu çekme çatı katlarının zaman içinde kapatılmalarına imkân verecek strüktürel bir altyapı oluşturmaktır.⁷ Nitekim, 1950'lerin ortasında Kordonboyu'nda yapılan ilk yüksek katlı apartman yapısından, Aralık 1969'da İmar Bakanlığı tarafından 18.80 m. gabarinin kabulüne kadar geçen süre içinde yapılan hızlı yapılaşma ve yoğun siyasi beklentiler kendisini, 1971 yılında çatı katlarını tam katlara dönüştürme izni veren genelgenin çıkmasıyla ve gabariyi 21.80 m.ye çıkaran imar kanununun kabulü ile gösterir.

1960'ların sonuna kadar bu stratejiler ile kısmen düzenlenen ve denetlenebilen mimarlık pratiği, bu dönemden itibaren, ülkedeki sosyo-ekonomik ve politik çalkantılardan etkilenecek, yapısal bir dönüşüme uğramaya başlamıştır. 1963'te, daha sonra Dokuz Eylül Üniversitesi adını alacak olan Ege Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksek Okulu'nun açılması, bir yandan merkezin formasyon ve ilişkiler açısından kopmayı getirmiş,⁸ diğer yandan yeni kurulan ODTÜ ve özel okullar nedeniyle ülkedeki mimar sayısında hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Aynı dönemde, ülkede yaşanan politik gerilimlerin mimarlar arasında yarattığı kamplaşma, yaşanan toplumsal terörizm, petrol üretiminde yaşanan kriz ve yüksek enflasyonun neden olduğu çimento üretimi ve inşai faaliyetlerde görülen daralma, bir önceki dönemin güven ortamını ve nitelikli konut üretimini yerle bir etmiş gözükmektedir. 1960'ların başından itibaren, İzmir'in morfolojik yapısını çok derinden etkileyen iç göç ve gecekondulaşma

İzmir'in
kentsel
morfoloji-
sini dönüş-
türen en
önemli
etken imar
yönetme-
liklerinde
yapılan
değişiklik-
lerdir.

⁷ Fahri Nişli, güneş kırıcı pergola kirişlerinin aralarının cam tuğla ile doldurup kapalı hale getirilmelerinin yaygın bir uygulama olduğunu ve Belediye'nin bu duruma göz yumduğunu belirtir. Pergola kiriş aralarının zaman içinde kapatılarak geniş şeffaf saçaklara dönüşme süreci, imar kurallarının zaman içinde nasıl aşındırıldığının da şaşırtıcı örneklerinden biridir. Fahri Nişli ile yapılan görüşme 28.01.2004.

⁸ Okulun ilk zamanlarında, Asım Mutlu gibi birçok hocanın İstanbul'dan İzmir'e uçakla gelip gittiği, ancak okulun "resmi" bir statü kazanması ile bu taşınmalı sisteme, İzmir'de oluşturulan kalıcı kadro ile çözüm getirildiği görülmektedir. Eğitimin merkezden koparak yerel kılınması, hem merkezdeki gündemden kopmaya ve bir tür "gecikmişliğin" doğuşuna, hem de mimari bilgi akışındaki kopuş nedeniyle mimari bilginin yerel olarak yeniden üretilmesi gerekliliğine neden olmuş gözükmektedir.

Asım Mutlu, 1966-70 arasında Ege Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu'nda (bugün Dokuz Eylül Üni) öğretim üyeliği yapmıştır. Eğitim çalışmalarının yanı sıra yöneticilik görevleri de üstlenen Mutlu, 1968-69'da aynı okulun Mimarlık Bölümü Başkanlığını, 1970-71'de de okulun müdürlüğünü yapmıştır. Kazmaoğlu, M.; "Mutlu, Asım", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.2, s.1312, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997.

1960'lı yılların sonu, mimarların 1945-1960 yılları arasında konut üretimi üzerinde sağladıkları kısmi başarıların hızla yok olduğu, konut üretim pratiklerinden dışlanmaya başladıkları, merkezdeki gelişmelerden koparak taşralaştıkları, mimari nitelik kaygılarının hızla yok olduğu bir döneme karşılık gelmektedir. Yap-satçı müteahhitler ile yarışabilmek ve bürolarını ayakta tutabilmek amacıyla bu dönemde birçok mimar ya müteahhitliğe soyunmuş ve kitlesel ölçekte niteliği düşük konut üretimine girişmiş ya da müteahhitler ile ortaklıklara girişerek, sonuç ürünü denetleyemeyen ve yalnızca proje üreten

⁹ Zaman zaman birbirlerine de açılan ve orta sofa etrafında örgütlenen odaların oluşturduğu orta sofalı plan şemasına sahip aile apartmanlarından, 1950'lerdeki ilk yüksek katlı apartmanlarda görülen uzun orta koridorlu plan şemasına geçiş sürecini örnekler üzerinden değerlendiren bir çalışma için bkz. Belgin Terim, "İzmir'de Çok Katlı Konutlara Düünden Bugüne Bir Bakış", Ege Mimarlık, "Çok Katlı Konut" Dosyası, Sayı 57, 2006-3, s.36-41.

130

1970'li yılları ve sonrasını etkileyen en önemli faktör ise, 1973 yılında hazırlanan İzmir Nazım Planı'nın, kentin körfez çevresindeki gelişme eğilimlerini kuzey-güney ve doğu-batı aksları olarak belirlemesidir. Kentin gelişecek endüstri alanları için, kuzeyde Şemikler-Aliağa aksı, güneyde ise Karabağlar-Cumaovası (Menderes) aksı önerilir. 1969'da Aliağa Rafinerisi'nin kurulması ile organize sanayi kuzey aksında yoğunlaşır. Emlak Bankası'nın 1980'lerin sonuna kadar süren toplu konut uygulamaları da aynı aks üzerine yerleşir. Narlıdere-Urla-Seferihisar'ın oluşturduğu kentin batı aksında ise daha çok ikincil konut uygulamaları yer alır. Bu dönemde İzmir Büyük Kent Bütünü, ilçe belediyeleri dışında, 31 yakın köyü de içerek 76.000 hektarlık bir büyüklüğe ulaşır. Kentin aşırı büyümesine ve birçok aktivitenin kent çeperlerinde yığılması üzerine, kentsel merkezde yenileştirme projelerine girilir. Bu dönemde, sermaye birikiminin kamunun elinde olması nedeniyle, kentin merkezini dönüştürmeyi hedefleyen Kordon Orduevi (1960'lar), Emekli Sandığı Büyük Efes Oteli (1964), SSK İzmir Konak Tesisleri (1967), İzmir Büyükşehir Belediye Binası (1967), Resim Heykel Müzesi (1967), İzmir Vilayet Kompleksi (1982) vb. projeler kamu tarafından biçimlendirilir. Bu dönemde, piyasanın belirleyici aktörü olan kamu, işveren rolü üstlenmesi ve mimari yarışma kültürünü biçimlendirışı ile bir yandan kamu projelerinde tipolojik bir dilin yerleşmesine neden olmuş, diğer yandan ise birçok mimarın mimarlık piyasasına girmesine imkân tanımıştır. Bu dönem aynı zamanda, piyasanın kontrollü gelişimi, inşaat sektörünün ülke ekonomisi içindeki başat rolü ve müteahhitliğin gelişmesine yönelik teşvikler, mimarların kısıtlı iş olanaklarını ve rekabet güçlerini azaltmıştır.

1970'li yıllar bir yandan, çoklu aktörün pay almak istediği bu tıkanmış yapı üretim alanında farklı kanalların açılmasına da imkân veriyordu: Turizm yatırımları ve ikincil konut. İzmirli mimarlar için, iş almanın giderek zorlaştığı bu ortam içinde, yeni yeni başlayan turizm yatırımları, nitelikli işler yapmak için fırsat olarak gözükiyordu. İzmir'in coğrafik açıdan Foça, Çeşme, Kuşadası gibi turizm yatırımları için teşvik alan bölgelere yakınlığı, çimento üretimindeki sıkıntıların aşılması, uzmanlaşmış inşaat firmalarının oluşmaya başlaması bu bölgelerde birçok nitelikli turizm tesisinin gerçekleşmesine olanak sağlamıştı.

Fotoğraf 10. 1950'lerin seçkin modernist repertuarının moda olarak kiteselleşmesi ve İzmir'de sıradan modernizmin yaygınlaşması. Güzelbahçe bölgesinde sahil boyunca üretilen bir dizi ikiz konut bloğundan biri. 1950'lerde sayfiye bölgesi olarak gelişen Güzelbahçe gibi kent dışı alanlarda bile, ters kırma çatı, betonarme pergola, düşey şerit aydınlık pencereleri ve BTB kaplama malzemesi gibi modernist mimari repertuarı kullanan bir çok yapıya rastlamak mümkündür.

Fotoğraf 11 ve 12. Kiteselleşen konut üretim süreci içinde, mimarların giderek kaybolduğuna inandıkları "sanatsal" misyonlarını telafi etmek üzere, 1960'larda ürettikleri apartman balkon korkulukları.

PLANLAMA
2006/3

Ancak bu yeni açılan inşai faaliyet alanları, piyasanın diğer aktörleri tarafından da hızla sahiplenilecek ve gerçekleştirilen ucuz ikincil konut uygulamaları nedeniyle 1980'lerin sonlarına doğru tüm kıyı kesimleri bu tür yapılar ile kaplanmış olacaktır.¹⁰ (Fotoğraf 13)

1980'lerde, daha önceki metropoliten master planının önerdiği kuzey-güney aksında gelişme eğilimi yerine, kentin her yönüne doğru bir saçaklanma yaşanmıştır. Artan trafik problemini çözmek üzere, 1955 planının önerdiği Altınyol çevre yolu bu dönemde tamamlanırken, Konak-İnciraltı kıyı yolu inşasına devam edilmiştir. Aynı dönemde, Konak-İnciraltı kıyı şeridinde olduğu gibi, Bostanlı kıyı şeridinde de dolgu çalışmaları yapılmış, çoğalan gecekondu alanlarını durdurmaya yönelik olarak ise, kamu arazileri üzerinde toplu konut uygulamalarına girilmiştir. İzmir'deki yapı üretim faaliyetinin en büyük (öznesiz) aktörü olan enformel konut üretimini ve kentsel yığılmaları denetim altına almak, 1960'lardan itibaren kentin kontrolsüz büyümesine neden olan barınma sorununa çözüm bulmak amacıyla 1980'lerde devletin bir aktör olarak yapı üretim sürecine girışı, yalnızca mimarların piyasa içindeki konumlarını dönüştürmekle kalmamış, inşaat sektöründe ve hatta kentin morfolojisinde de büyük yapısal dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde mimarlar için en önemli iş imkânları, bir inşaat firması yoluyla devlet ihalelerine katılmak veya kamu projeleri için açılan yarışmalara girmekle sınırlıydı. 1980'lerin başında İzmir, körfez

boyunca kıyılarda yoğunlaşan konut yerleşim kuşağını dışarıdan saran enformel bir yapılaşma örüntüsü ile, gecekondu ve kaçak yapılar ile kuşatılmış durumdaydı. Bu yapılaşmayı disiplin altına almayı amaçlayan ve kitlesel üretim yolu ile barınma açığını karşılamayı hedefleyen Emlak ve Kredi Bankası ile Toplu Konut İdaresi'nin kentin çeperlerinde gerçekleştirdikleri EVKA, Emlak Bankası konutları gibi birçok toplu konut uygulaması, bir yandan kentin dışında yeni bir konut halkasının oluşmasına, diğer yandan konut üretiminde denetleyici ve başat rolün devletin eline geçmesine neden oluyordu. Diğer taraftan, inşaat sektöründe baskın olmaya başlayan müteahhitlik ve inşaat firmaları ile bankacılık sektörü de, Venedik Sitesi, Demir-Er Siteleri vb. projelerle toplu konut uygulamalarına girişiyordu. Ancak hızla üretilen tüm bu toplu konut uygulamaları, konvansiyonel plan tipolojilerinin aşırı çoğaltımını ve sosyal, psikolojik ve morfolojik eleştirileri de beraberinde getiriyordu.

Bu dönemden itibaren, sayıları hızla artan mimarlar için konut inşa etmek giderek zorlaşırken, büroları döndüren çoğu işin, iç mekân düzenlemeleri veya turizm alanına yönelik projelerden oluştuğu görülmektedir. 1980'lerde yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, devlet kontrollü bir ekonomik yapıdan liberal rejime geçiş, ithal ürünlerin ülkeye girişi, görsel ve yazılı medyadaki patlama, farklılık ve bireysellik taleplerinin hayatın her alanında yarattığı dışavurumcu dil kendine mimarlık alanında da yeni mekânsal tercihler ve çoğulcu mimari ifadeler yoluyla karşılık buldu.

Yurtdışından birçok yapı malzemesinin ithali, Mimarlar Odası'nın denetim ve harçlarından muaf "dekorasyon" etkinliğinin daha fazla kâr getiren bir alana dönüşmüş olması, farklılıklarını ve statülerini "ev dekorasyonu" ile ifade etmek isteyen yeni bir sermaye sınıfının doğuşu, birçok mimarın bu alana yönelmelerine ve mimari bürolarını "showroom"lara dönüştürmelerine yol açtı. Tadilat ve iç mimari projelerine odaklanıldığı bu dönemde, Muzaffer Erpınar gibi birçok iç mimar da popüler olmaya başladı. İnşaat sektörü

Fotoğraf 13. Tüm kıyı alanlarında yaşanan ve Gümlüldür-Özdere bölgesindeki tarım alanlarını da hızla dönüştüren kontrolsüz ve niteliksiz ikincil konut uygulamaları.

¹⁰ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun, turizm tesisleri ve ikincil konut uygulamalarının yoğunlaştığı 1970'li yıllarda kurulmuş olması, doğal, kültürel, tarihi ve arkeolojik alanlara yönelik yapılaşma baskısının yoğunluğu hakkında da ipucu vermektedir.

ve malzeme kültüründeki patlamanın neden olduğu, Modern-sonrası'nın (Post-modernism) rekabetçi ve aşırılaşan dışavurumcu dili kendini en çok, ticari alanda Karabağlar bölgesinde, konut alanında ise Sahilevleri bölgesinde gösterdi. Karabağlar bölgesinde yoğunlaşan mobilya sektörü ve onların yol üzerindeki "showroom"ları, 1980'lerde yaygınlaşan ve farklılık taleplerine cevap veren modern-sonrası stilin bu dönemde en fazla uygulandığı bölge oldu. Birbirleriyle rekabet içinde olan, yığınlar halindeki dükkanlar içinden farklılıklarıyla ayrışmaya çalışan bu "showroom"lar, neredeyse 1-2 senede bir yaptıkları cephe yenilemeleri ile birçok mimar için dönem dönem önemli iş alanlarından biri oldu. Yapı malzemelelerinde görülen genişlemenin etkileri kendisini Fuar pavyonlarının tasarımında da hızla göstermeye başlayacaktı. Fuar etkinliği, sınırlı sayıda inşa edilen pavyon yapılarının dışına taşarak, Kültür-park alanının tümüne yayılan stant tasarımları ile karakterize olmaya başladı ve genç mimarlar için sektöre girmenin fırsatlarından biri haline geldi. Ancak uzun dönemde bu fırsat, piyasada yer edinmeye başlayan endüstriyel tasarımcılar tarafından da hızla değerlendirilmeye başlandı.

1980'ler, bir yandan statik proje hesaplamaktan uygulamaya, güncel eğilimleri takip etmekten dövme demir pencere korkuluklarına kadar her tür tasarımı yapan 1950'lerin "modernist mimar" rolünün çözülmeye başladığı, diğer yandan ise genişleyen mimarlık etkinliği nedeniyle, mobilya tasarımından, iç mimarlık uygulamalarına, mimarlık medyasında çalışmaktan yapı malzemesi pazarlamaya kadar mimarlar için birçok yeni iş imkânı yaratan bir dönem olarak belirginleşti. Bu dönemden itibaren "mimar" unvanı, farklı alanlarda iş üretebilen çoklu bir kimlik kazanırken, mimarlık pratiği de olabildiğince geniş bir içerik kazanmaya başladı.

¹¹ Kurulduğu günden bu yana deniz ticareti üzerine uzmanlaşan İzmir kenti, bir dönem kervan yollarından gelen, daha sonra ise art alanı olarak işlev gören Ege Bölgesi'nden gelen malların sevk edildiği bir liman kenti oluşu ve bu malları işlemeye yönelik herhangi bir sanayi geliştiremeyişi nedeniyle, günümüzde de malların yüklenip gönderildiği "sevkiyat kenti" niteliğini sürdürmektedir. Kentin önde gelen tüccar ailelerinin, 19. yüzyıldan beri tarımsal hammadde ve deniz taşımacılığı ile uğraştıkları göz önüne alındığında, İzmir'in "sanayileşememe" serüveninde, kentin bu lojistik niteliğinin baskın rol aldığı görülmektedir.

Tüm bu çoğulluğa, fırsatlara ve genişleyen iş imkânlarına rağmen, bu dönemde İzmir'deki mimarlık etkinliğinin merkezle, farklı hızlarda ilerleyen iki kanal üzerinden ilişki kurduğu gözlenmektedir. Bu dönemde merkezdeki (1980 sonrasında özellikle İstanbul'daki) teknolojik ve teknik gelişmelerin, güncel yapı malzemeleri ve uygulama yöntemlerinin -görsel medyanın da yardımıyla- hızla İzmir'e transfer edildiği, eşzamanlı ancak tek yönlü bir ilişki biçimi görülmektedir. 1980'lerin başında, yeni çıkan Kale Terasit dış cephe kaplama malzemesinin "modernlik" belirtisi sayılarak hızla "moda" olması, 1940 ve 1950'lerde inşa edilmiş birçok yapının dış cephe-sindeki serpmе sıvaların kazılmasına ve ardından Kale Terasit ile "modern" görünüm kazandırılmaya çalışılmasına neden oldu. Benzer şekilde, ilk ahşap emprenyeye veya Ytong uygulamalarının merkezle neredeyse eş zamanlı olarak İzmir'de uygulandıkları görülmektedir. İzmirli mimarların "modern" olma yönündeki bu aşırı istekli tavırları, yapı malzemesi üreten firmalar için İzmir'i bayilik ağlarının vazgeçilmez noktası kılıyordu. Ancak, 19. yüzyıl ortalarından 1960'ların sonuna kadar diğer merkezlerle eşzamanlı bir gelişim gösteren İzmir, 1980'lerde İstanbul ve Ankara gibi merkezlerde yaşanan sermaye birikim süreçlerini yaşayamadığı için, "sevkiyat" kenti konumundan sanayi veya sanayi-sonrası kentine bir türlü geçememiştir.¹¹ Merkezler gibi kendini hızla yapılandıramadığı, yabancı sermayenin birikmediği bir kent oluşuyla İzmir, yapısal niteliklerini hızla dönüştüremeyecek ve bu nedenle merkez ile ancak "takip etmeye" dayalı bir bağımlılık ilişkisi geliştirecektir.

Merkezle kurulan ilişki biçiminde ikinci kanal ise, devinin hızlarındaki farktan kaynaklanan bir gecikmişlik durumudur. Gecikmişlik ve periferide olmanın neden olduğu bu tek taraflı ilişki biçimi, kendini en çok mimari stillerde, zevk ve beğeni tarzlarında görünür kılar. Merkezde, öncü (avant-garde) olanın yaygınlaşarak, neredeyse terk edilmeye başlandığı noktada, yani "moda" olarak genelleşerek özgünlüğünü kaybetmeye başladığı bir noktada İzmir'e transfer edilmesi ve benimsenişi, doğal olarak zamansal bir gecikme ile olmaktadır. Öncü ve farklı olanı üretmek yerine, merkezde gündemden çıkmaya başlayan olguların, İzmir'de kültürel dolaşıma gecikmeli girişleri ve yeniden moda olmaları

İzmir,
1980'lerde
İstanbul
ve Ankara
gibi mer-
kezlerde
yaşanan
sermaye
birikim
süreçlerini
yaşayama-
dığı için,
"sevkiyat"
kenti konu-
mundan
sanayi veya
sanayi-
sonrası
kentine bir
tүrlü geçe-
memiştir.

PLANLAMA
2006/3

ancak, “özgüvensizlik” ve “kendine değer ver-meme”, “benzeşme isteği” ve “makbul olma endişesi” gibi taşranın zihniyet mekanizmaları ile açıklanabilir. Merkezde modern-sonrası mimari üslubun terk edilmesinden neredeyse 5-10 yıl sonra İzmir’de yaygınlık kazanması, kapalı site yerleşkeleri veya “condominium” gibi farklı konut tipolojilerinin gecikme ile kabul görmeleri hala bu zihniyet/kültür mekanizmalarının işlediğini göstermektedir (Fotoğraf 14).

İzmir’in merkezle kurduğu ilişkiden farklı olarak, merkezin İzmir ile kurduğu ilişki, genellikle dola-yımsız ve eşzamanlıdır. İzmir, ekonomik, politik ve kültürel açıdan periferide kalmasına karşın, 1980 sonrası dönemde ülkede yaşanan çalkan-tıları merkezle eşzamanlı yaşamıştır. Turgut Özal’ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yaptığı 1980’li yıllar boyunca ülke çapında giriştiği kara-yolu ulaşımına yönelik yoğun altyapı çalışmaları, İzmir’de de etkili olmuştur.

Ulaşım öncelik veren biyo-mekanistik¹² temelli modernist kent planlaması anlayışı doğrultusunda biçimlenen 1955 tarihli master planı da, İzmir Körfezi’nin karayolu ağıyla çevrelenmesini ve kentin doğu-batı aksında, Çeşme-Pınarbaşı ekseninde gelişmesini öngörüyordu. Bu plan doğrultusunda ikinci aşama olarak, Çanakkale

Fotoğraf 14. Arolatlar tarafından tasarlanan ve 1989 yılında inşa edilen Vakıflar Bankası Ege Bölge Müdürlüğü Binası, “merkez”de neredeyse terk edilmeye başlandığı bir dönemde İzmir’de moda olmaya başlayan modern-sonrası stilde inşa edilmiştir.

yönünden gelen kuzey yolunun, körfez çevre-sinde kesintisiz devam ederek güneydeki Aydın yoluna, doğudaki İstanbul-Manisa arterinin batı aksındaki Çeşme otobanına bağlanması sayesinde, kıyı boyunca devam eden, sürekli bir taşıt örüntüsünün kurulması hedeflenmişti. Bu amaçla, 1989 yılında kentin gelişimini batıya doğru sürükleyecek Çeşme Otobanı’nın yapımına başlanması, İzmir’in son 15 yılına damgasına vuracak değişimlerin de başlangıcı olmuştur.

1994 yılında Çeşme Otobanı’nın açılması, bir yandan İzmir’in en önemli sayfiye yerleşimle-rinden Çeşme’nin ulaşılabilirliğini maksimize etmiş ve tüm yarımadanın özellikle yaz aylarında “alt kent” niteliği kazanmasına neden olmuştur. Gündüzleri İzmir’de iş etkinliğini sürdürenlerin akşamları 45 dakika uzaklıktaki Çeşme’ye gitme-leri, bu çizgisel arter üzerinde yer alan ve başta Sahilevleri ve Narlıdere olmak üzere, Güzelbahçe, Seferihisar, Zeytinalanı, Çeşmealtı, Urla Liman, Urla merkez ve Karapınar gibi 1950’lerin görece küçük sayfiye yerleşimlerinin hızla dönüşmele-rine yol açmıştır. Bu bölgelerdeki ilk dönüşümler, imara açık küçük ve az sayıdaki parselin yapılaş-ması, düşük nitelikteki eski yazlıkların el değiştirmeleri ve son olarak da tarımsal nitelikteki arazi-lerin imara açılması şeklinde gerçekleşti. Ancak bu dönüşümler içinde en etkili olanı, 1990’ların başında Özer Yapan’ın o dönemde kentin çeppe-rinde yer alan ve tarım alanlarından oluşan Sahi-levleri bölgesinde gerçekleştirdiği, İstanbul’daki Kemer Country yerleşkesini model alan, bahçeli müstakil konutlardan oluşan prestijli sitesi, son-raki 15 yıl içerisinde yalnızca Narlıdere bölge-sini değil, İzmir’in konut gelişimini de derinden etkileyerek, İzmir’in batı yönündeki en popüler yerleşke tipolojilerinden biri oldu. Üst gelir sevi-

¹² Aydınlanma çağı tıp bilimcisi William Harvey’in kan dolaşımını keşfi, dönemin kentsel tasarım yaklaşımlarında biyo-mekanik anlayışın benimsenmesine neden oldu. Harvey’in bulgularından yola çıkan aydınlanma planlamacıları kenti, devinim üzerinden tanımlamaya ve hareketli beden serbestçe dolaşabileceği bir yer olarak algılamaya başladılar. Bu beden analogisi bağlamında kenti, tıpkı atar ve toplardamarlar gibi bir yol ağı ile ördüler. Modernist kent planlamacılığının da temeli olan bu organik anlayış ve beden analogisi doğrultusunda kent, bu dolaşım/ulaşım modeli doğrultusunda belirlenecekti. “Damar-ların ulaşamadığı bölgelerin kangren olacağı” mottosunu sıklıkla kullanan bu zihniyet ve onun ulaşım öncelik veren anlayışı, günümüzde de hala yaygınca kabul görmekte ve kentsel ulaşımın, yani altyapının kenti bütünlüklü olarak algılamaya yardım ettiği düşünülmektedir.

yesine yönelik olarak üretilen bu yerleşkelerde her yapı bir yandan, farklılık ve prestij beklentisi nedeniyle birbirlerinden dil ve ifade olarak ayrırmakta, diğer yandan ise, ortak spor alanları veya yüzme havuzu etrafında örgütlenmektedir. Farklılık talebi, prestij ve lüksün konut mekânlarında gösteriye dönüştüğü bu bölge, modern-sonrası stilin Karabağlar'dan sonra en fazla talep gördüğü bölge oldu. 1990'ların sonuna gelindiğinde Sahilevleri semti, bölgede yer alan bataklık alanların hızla kurutularak üst gelir seviyesine yönelik kapalı konut sitelerine dönüştürülmesi nedeniyle tümüyle doldu. İstanbul ve Ankara'da yaygınlaşan, kentin çeperinde ve bahçeli müstakil villalardan oluşan bu yerleşke trendi, İzmir'de de hemen talep görmeye başladı. Sahilevleri semtinin dolması ve çevredeki arazi değerlerinin hızla artması nedeniyle bu yeni trend kendine, kentin batı aksında Güzelbahçe ve Zeytinalanı bölgele-
rinde, doğu aksında ise Bornova'nın çeperlerinde ve Pınarbaşı bölgelerinde yer bulmaya başladı. Kentin güney aksının, EVKA konutları ve hava-alamı ile kesilmiş olması nedeniyle, ancak kuzey hattında Bostanlı ve Mavişehir çevresinde benzer yerleşke tipolojileri uygulanabildi.

1980'lerin sonu konut dışındaki uygulamalar açısından da verimli bir dönem olmuş ve Gaziemir'de serbest bölge, Buca'da üniversite kampüsü, Çiğli'de körfezi temizlemeye yönelik arıtma tesisleri, İnciraltı'nda rekreasyon alanı, Pınarbaşı'nda Işıklar semtinde endüstri bölgesi, Tuzla'da doğal park gibi kentsel uygulamalara bu dönemde başlanmıştır.

1990'lı yıllar, uzun dönem konut üretiminden uzaklaşan mimarların bu patlayan müstakil konut taleplerine ve iç mimarlık etkinliğine cevap verme çabaları ile belirginleşti. Diğer yandan, 1992'de enstitü niteliğinde açılan ve 1997'de devlet üniversitesine dönüşen İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir'de mimar yetiştiren ikinci devlet üniversitesi oldu.

1990'ların başı, özellikle büro içinde yaşanan teknolojik dönüşüm ve bilgisayar donanımına yapılan yatırımlarla belirginleşti. Bu dönüşüm, bürolar için oldukça yüklü mali külfetler getirmiş olmanın yanında, teknik servis ve çalışacak nitelikli mimar bulma sıkıntısını da gündeme getirdi. Bu dönüşümün sonucunda, merkezdeki büroların yetkin teknoloji kullanımları ile baş edebilecek

nitelikli ve az sayıda elemanın çalıştırılması ve büroda çalışan mimar sayılarında düşüşler yaşanması bu döneme damgasını vurdu. Bu teknolojik dönüşümün farkında olan üniversite-lerin mimarlık bölümleri, bu dönemden itibaren eğitim programlarında bilgisayar destekli tasarıma öncelik vermeye başladılar ve piyasada yaşanan bu boşluğu gidermeye çalıştılar. Tüm çabalara karşın, bu açığın giderilebilmesi ve teknolojik donanımların ucuzlaması ancak 2000'li yılların başında gerçekleşebildi. Bilgisayar teknolojisinin mimari sunum biçimlerinde yarattığı dönüşüm, 1990'lı yıllarda açılan çok sayıdaki mimari yarışmanın paftalarından da takip edilebileceği gibi, bu teknolojinin hızla benimsenişini çoğu müşterinin bilgisayar modellemesi görme taleplerinden de izlemek olanaklıdır.

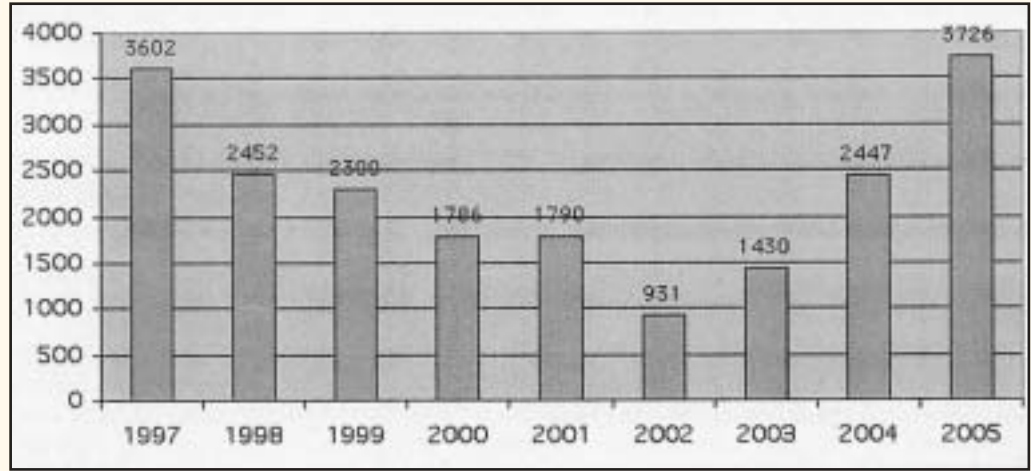
Metropolitan kent boyutlarındaki İzmir, 1990'lı yıllara ulaşım ağını genişleten projelerle girdi. Çevre ve kıyı yolları ile hafif raylı sistemin bir kısmı bu dönemde uygulandı. 1997'de Kordon-boyu kıyı bandı, Çeşme Otoyolu'na eklenmek için altıncı kez dolduruldu. Böylece, 1980'lerde başlatılan ulaşım ağı atağının meyvelerini verdiği 1990'lı yıllar, İzmir'de kentsel saçaklanmanın en yoğun yaşandığı dönemlerden biri oldu. Yol ağı boyunca sıçrayarak fragmanlar halinde saçaklanan kent, kuzeyde Menemen, güneyde Menderes, batıda Urla, doğuda ise Torbalı'ya kadar yayıldı. Tüm bu yayınık fragmanlar arasında, özellikle de kentin çeperlerinde ve başat karayolu arterleri üzerinde yer almaya başlayan alışveriş merkezleri, kentin Kemeraltı gibi tarihi ticari merkezlerini zayıflatmaya ve kentinin tüketim kalıplarını dönüştürmeye başladılar. Diğer yandan, bu alışveriş merkezleri kentsel doku üzerinde mknatıs etkisi göstererek kentin çeperlerinde yığılmalara, rant ve trafik artışlarına yol açtılar.

2000'li Yıllarda İzmir'de Mimarlık

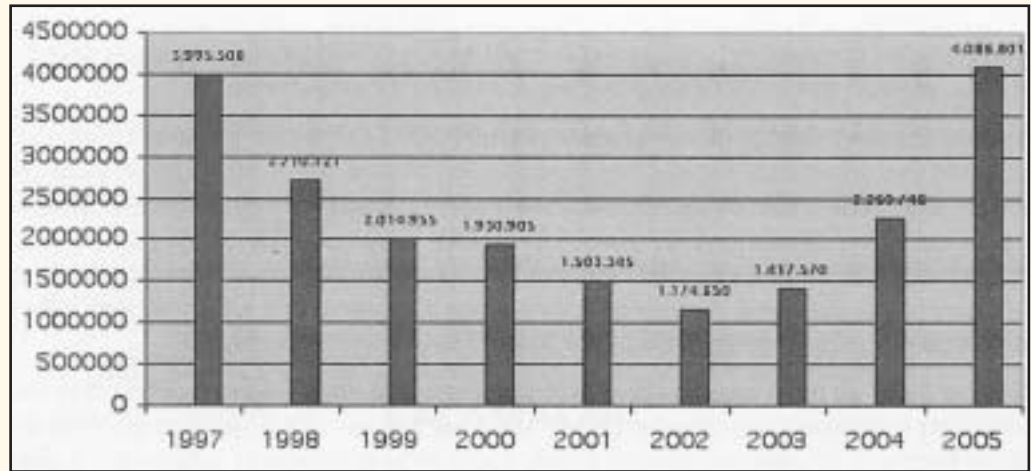
1990'lardan itibaren yoğun olarak hissedilen yüksek enflasyon değerlerinin ve ekonomik krizlerin inşaat sektöründe yarattığı durgunluk, 2000'li yıllarda azalmaya başlamış ve Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetimi yapılan projelerin toplam inşaat alanlarını gösteren tablodan da takip edilebileceği üzere, inşaat faaliyeti 2005 yılında 1990'lı yılların ortasındaki değerlerine tekrar ulaşmış gözükmektedir. (Tablo 1 ve 2)

**1990'lı
yıllar,
İzmir'de
kentsel
saçak-
lanmanın
en yoğun
yaşandığı
dönem-
lerden biri
oldu.**

Tablo 1. Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetimi yapılan proje sayıları.

Tablo 2. Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetimi yapılan projelerin toplam inşaat alanları. (37. Dönem Çalışma Raporu; Ocak 2004-Şubat 2006, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 2006, s. 58).

1999 Düzce depremi ardından inşaat sektöründe yapılan bir dizi yapılanma ve sigortacılık düzenlemelerinin ardından çıkan Yapı Denetimi Hakkında Kanun,¹³ bir dönem yapı üretimi miktarında m² bazında düşüşler yaşanmasına neden olmuşsa da asıl sorunlar, yasada yapılamayacağı belirtilmesine rağmen bazı Yapı Denetim şirketlerinin proje ilişkilerinde yer almalarında, mimarların yapı ile ilişkilerinin kopmasında ve bürokratik işlemlerin uzamasında yaşanmıştır.¹⁴

2001 ekonomik krizini takiben, 2002'den itibaren IMF ile yapılan stand-by sözleşmeleri ve hükü-

metin bankacılık sektöründe yaptığı düzenlemeler ve sermaye piyasasında benimsediği sıkı para politikası sonucunda faiz oranlarının düşmesi, gayrimenkule olan yatırımları arttırmış, kentsel rantın büyük ölçüde yükselmesine neden olmuştur. 2002 yılının ilk çeyreğinden başlayarak 16 çeyrek aralıksız büyüyen Türkiye ekonomisi, son beş yılda uzun zamandır görülmeyen bir büyüme süreci yaşamıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2005 yılı Ekonomik Raporu'na göre, 2005 yılında inşaat sektörü Türkiye genelindeki %21,5'lik artışla en hızlı büyüyen sektör olurken, belediyeler tarafından yapı ruhsatı

¹³ Yapı denetimini özel şirketlere bağlayan '595 sayılı Kanun Hükmünde Kararname 10 Temmuz 2000'de yürürlüğe girdi.

¹⁴ Anon. 37. Dönem Çalışma Raporu; Ocak 2004-Şubat 2006, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 2006, s. 56.

Tablo 3. Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetimi yapılan projelerin toplam inşaat alanlarının ilçelere göre dağılımı.

İlçeler (mP ^{2P})	Karşıyaka	Bornova	Konak	Çeşme	Alaçatı
Yıllar					
2004	316 323.00	403 347.89	215 063.24	159 416.76	39 062.01
2005	962 185.69	452 418.44	431 949.84	194 691.10	83 672.00
2006 (*)	1 062 302.00	523 669.20	404 169.00	106 691.60	36 260.87

(*) 2006 yılına ait veriler ilk 10 ayın değerlerinin toplamıdır. Yılın son iki ayında, bir sonraki yılın artan harç oranlarına tabii olmamak için genellikle çok fazla sayıda proje mesleki denetimden geçmekte ve yılın son iki ayındaki toplam mP^{2P} miktarı çok büyük değerlere ulaşmaktadır. Bu nedenle, son iki ayın değerleri yılın ilk altı aylık değerleri toplamına yakın büyüklüklerde oluşmaktadır. Gerçekçi bir karşılaştırma için, bu artış göz önünde bulundurulmalıdır.

verilen yapıların inşaat alanı %42,6'lık artışla 99,4 milyon m²'ye, yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların inşaat alanı da %56,1'lik artışla 48,4 milyon m²'ye yükselmiştir.¹⁵ Faizlerin düşmesi ve gayrimenkule yapılan yatırımın en fazla kâr getiren yatırım alanı olarak görülmesi, İzmir'de de inşaat faaliyetlerini aniden arttırmıştır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarına ait, Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nde mesleki denetimi yapılan projelerin toplam inşaat alanlarının ilçelere göre dağılımını gösteren Tablo 3, yeni yatırımların en fazla yoğunlaştıkları ve sermayenin çökeldiği kentsel alanları göstermektedir¹⁶ (Tablo 3).

Kentsel rantın ve inşai faaliyetlerin arttığı bu dönemde, Alsancak gibi genelde kentsel rantın yüksek olduğu bölgelerde 1 kat kazanmak amacıyla 7 katlı apartmanların tümüyle yıkılarak yeniden inşa edildiği görülmektedir. Bu ekonomik gelişmenin getirdiği bir diğer farklılaşma, büyük kapalı site yerleşkelerine veya lüks konut-apartmanlarına ("kupon" işlere) yönelen müteahhit profilinin dışında, küçük sermayeli bir çok girişimcinin müteahhitliğe soyunmalarıdır. Diğer yandan, inşai faaliyetlerden elde edilen kâr oranlarının bir anda yükselmesi, daha önceki dönemlerde kentsel rant değerleri oldukça düşük olan, orta-sınıfa yönelik konutların yoğun olduğu Hatay, Bornova, Gaziemir, Buca gibi semtlerde ara sokaklarda bulunan 2-3 katlı, küçük ölçekli konutların bile değer kazanarak, hızla 4 veya 6 katlı yapılara dönüşmelerine neden olmuştur.

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere inşai faaliyetlerin en yoğun gerçekleştiği bölgelerin başında Karşıyaka ve Bornova gelmektedir. Ekonomik büyümeye paralel olarak, İpoteğe Dayalı Konut Finansman Yasası'nın çıkacağı beklentisi (Mortgage sistemi) inşaat ve emlak sektöründeki artışı hızlandırmış gözükmektedir. Bankacılık sistemindeki düzenlemelerin doğal sonucu olarak, konuta yönelik talepleri, konut kredilerinde uygulanacak faiz oranlarının belirleyeceği öngörülmektedir. Tüm bu belirsizliğe karşın, orta gelir seviyesine yönelik toplu konut ve siteler ile lüks konutlara yönelik yatırımlar orta ve uzun vadede hala ciddi kazançlar vaat etmektedir. Gayrimenkul yatırım araçları içerisinde en riskli gözüken arsaya olan ilgi sınırlı kalmakla birlikte, bir kaç bloğun sığabileceği, imarlı ve büyük boyutlara sahip olanlara yönelik ilgi fazladır. Ancak kent içinde veya çepe- rinde bu niteliklere sahip arsaların sınırlı sayıda olması, var olanların da kriz döneminde çoktan kapatılmış olması, yatırımları kentin eteklerine yönlendirmiş gözükmektedir. Bu nedenle, son altı sene içerisinde çok katlı yapılaşma Çiğli, Bornova ve Torbalı'da, az katlı lüks yapılaşma da ise Narlıdere, Urla ve Güzelbahçe'de ön plana çıkmış gözükmekte ve emlakçılara göre, bu alanlar dışında lokasyonu iyi denebilecek arsa kalmamış durumdadır.¹⁷ Son yıllarda en fazla yatırım yapılan ilçe Karşıyaka'da, Soğukkuyu semtinde gerçekleştirilen çok katlı konutlar dışında, Bostanlı ve Sasalı semtleri civarında büyük ölçekli toplu konut uygulamaları görülmekte, Doğançay

Kentsel rantın ve inşai faaliyetlerin arttığı bu dönemde, Alsancak gibi genelde kentsel rantın yüksek olduğu bölgelerde 1 kat kazanmak amacıyla 7 katlı apartmanların tümüyle yıkılarak yeniden inşa edildiği görülmektedir.

¹⁵ Aydın, M.; Mert, S.; vd.; Ekonomik Rapor 2005, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, Ankara, 2006, s. 9-11.

¹⁶ Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Ekim 2006 kayıt dökümleri. Bu bilgilere ulaşmamı sağlayan Naime Bilikvar'a teşekkür ederim.

¹⁷ Kireççi, T., "Mortgage ile Prim Yapacak Bölgeler", 19.10.2005. HTUhttp://emlak.milliyet.com.tr/UTH (Son Erişim 10.10.2006).

gibi dağların ardındaki manzaralı vadilerde ise lüks konut sitelerinin sayısında patlama yaşandığı görülmektedir.

1990'lı yılların ortasından itibaren İzmir'in batı aksında otoyol boyunca fragmanlar halinde sıçrayarak gelişen Urla Mesa Evleri, Sıraselviler, Zeytinaları Evleri gibi kapalı site yerleşkeleri kentsel

Fotoğraf 15. Narlıdere-Ilıca mevkiinde Nafi Çil'in gerçekleştirdiği ilk "condominium" örneklerinden Çağlayan Sitesi. (Nafi Çil Arşivi).

Fotoğraf 16. 2000'li yıllarda yaygınlaşan tekil "condominium blok" örnekleri.

saçaklanmayı hızlandırırken, 2000'lerden itibaren bu saçaklanma ivmesi ile eşzamanlı olarak yaşanan "kente dönüş" trendi nedeniyle bir "kentsel büzülme" süreci de başlamıştır.¹⁸ Merkezdeki trendlerle de bağlantılı olarak gelişen bu kentsel büzülme süreci, kent merkezine ve yeşil alanlara yakın bölgelerin rantlarının bir kez daha katlanmasına yol açmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Sahilevleri bölgesindeki tarım alanlarının hızla yapılaşmaya başlaması zaman içinde bölgenin, artan bahçeli lüks konut taleplerini karşılayamaz hale gelmesi ve arazi değerlerinin hızla yükselmesi nedeniyle, 2000'li yıllarda Narlıdere'nin Ilıca semti civarında ilk "condominium" tarzında konutlar oluşmaya başlamıştır. Bahçeli ve lüks müstakil konutlara yönelik beklentileri, sahip olduğu yüzme havuzu, tenis kortu, ortak kullanım ve dinlenme alanları, otopark ve özel güvenlik sistemleri ile karşılamaya çalışan bu konutlar, m² açısından konvansiyonel çok katlı yapılardan farklılaşmakta ve beklentileri sahip oldukları lüks donanımlarla karşılamaktadırlar (Fotoğraf 15 ve 16).

Kentsel büzülme sürecinin bir diğer kanalı, kent merkezine yönelik kamusal yatırımların artmasıdır. 1990'ların ikinci yarısından sonra, ticari aktivitelerin karayolu ağı üzerinde oluşan alışveriş merkezleri, hipermarket ve yapı marketlere doğru kayması, Kemeraltı gibi kentin geleneksel ticari merkezlerini zayıflatmış, Konak'ta bulunan Adliye'nin Salhane'deki yeni merkezine taşınması, Konak'taki idari merkez niteliğinin azalmasına neden olmuştur. 2000'lere gelindiğinde, yeni sermaye birikiminin ve yeni tüketim kalıplarının "kalite" taleplerine yerel yönetimler de cevap vermeye çalışmaktadırlar. Kentsel yatırımlarda kalite, presizyon ve vizyon arayışları kendini, Bayraklı ve Güzelyalı'daki üst geçit köprü

¹⁸ Buradaki "kentsel büzülme" terimini, bir dönem kent dışındaki kırsal yaşamı hedef alan konut trendinin, beraberinde getirdiği kentin sosyal yaşamından kopukluk, masraflı özel ulaşım ve kentsel donatılara ulaşmadaki zorluklar nedeniyle terk edilmesi ve birçok kullanıcının kent merkezini tekrar cazip görerek dönme süreçlerini tanımlamak için kullanıyorum. Bu dönüşüm ilk olarak, merkeze ve kentsel donatılara hala kolaylıkla ulaşılabilen kentin çeperlerindeki alanlarda, kendini "condominium" tarzındaki konutlarla görünür kıldı. İzmir'in parçalı-bütünlüklü kentsel yapısı göz önüne alındığında bu büzülme aynı zamanda, "infill development" da denilen arada kalan kentsel boşlukların dolmasına neden olarak, kentsel çeperdeki halkayı daha da bütünlüklü hale getirdi.

uygulamaları, Konak Pier yenilemesi, Mimar Kemalettin Caddesi çevre düzenlemesi, Kordon ve Bostanlı kıyı düzenlemeleri, Konak Meydanı ve çeşitli kentsel park düzenlemeleri ile Fuar'ı yeniden Kültür Park'a dönüştürme projelerinde gösterir.¹⁹ Kemeraltı bölgesini yaşatma projesi yerel yönetimlerin vazgeçilmez vizyonlarından biri haline gelmiştir. Yerel yönetimlerin Balıkcı, Uzundere, Gürçeşme, Narlıdere gibi bölgelerde başlattıkları, "kentsel dönüşüm" adı altındaki modernist sağlıklılaştırma girişimleri, regülasyon etkinliklerinin kent merkezinde yoğunlaştığını da göstermektedir.²⁰ Ancak bu kentsel yenileme etkinliğinin odağı kent merkezindeki geleneksel tarihi dokuyu sosyal ve fiziksel açıdan iyileştirmek değil, tam tersine temizleme anlamında, kaçak yapıların veya gecekondu bölgelerini temizleyerek yüksek katlı konut uygulamalarının yapılmasıdır. Diğer yandan, kısa bir gelecekte İstanbul'da ilk örnekleri görülmeye başlanan "soylulaştırma" (gentrification) örnekleri veya eski sanayi yapılarını konut olarak işlevlendiren "Loft" benzeri yeni konut yaklaşımlarının İzmir'de de kendilerini -gecikmeyle de olsa- gösterecekleri aşikardır. Yine "merkez"de 1990'ların ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan "residence" adlı çok katlı iş merkezlerindeki lüks konut tipolojisi, son altı sene içerisinde İzmir'de de hızla görülmeye başlamıştır. Punta Residence, Aksoy Residence (İzmir Aksoy Galleria), Gürel Residence gibi yüksek katlı bloklarda lüks konut imkânı sunan bu yeni konut tipolojisi, kentsel büzülmenin de etkisiyle kentin Alsancak gibi ticari-kültürel merkezinde yayılmaya başlamıştır (Fotoğraf 17).

2000'li yıllarda inşaat sektöründe yaşanan hızlı gelişme, yalnızca yerli sermayeyi değil yurt-

dışından gelen birçok yabancı sermayenin de konut alanına yatırım yapmasına neden olmuştur. 2003 yılında Tapu Kanunu'nda yapılan bir düzenlemeyle, yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde bu ülkelerin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde taşınmaz edinmelerine olanak tanınmış, ancak 2005 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından bu düzenleme iptal edilmiştir.²¹ Günümüzde, yabancıların mülk edinmesi ile ilgili sınırlamalar hala devam etmektedir. Yapılan tüm bu yasal düzenlemelere rağmen, kıyı bölgelerinde görülen turistik tesis veya devre-mülk benzeri yatırımlardan farklı olarak, son bir-iki yıl içinde İzmir ve çevresinde yabancı sermayeli konut yatırımlarının gerçekleştiği görülmektedir. Hollandalı Treinvestment yatırım firmasının, sermayesi dışında tüm mimari tasarım, tanıtım, pazarlama ve satış süreçlerinin Türkiye pazarına yönelik olarak hazırlandığı ve yerel ölçekte çözüldüğü Urla'daki O'live Park lüks kapalı site yerleşkesinden farklı olarak, Danimarkalı Dromaco yatırım firmasının, yalnızca sermaye ve pazarlanmasını değil, mimari projesini de Danimarka'lı 3XN mimarlık grubuna hazırlattığı Çandarlı'daki Wide Planet projesi, yabancı yatırımların bütüncül/paket yaklaşımlarına güncel örneklerdendir.²² (Fotoğraf 18 ve 19).

Fotoğraf 17. Punta Residence, Alsancak.

2000'li
yıllarda
inşaat sek-
töründe
yaşanan
hızlı
gelişme,
yalnızca
yerli
serma-
yeyi değil
yurtdışın-
dan gelen
birçok
yabancı
serma-
yenin de
konut
alanına
yatırım
yapmasına
neden
olmuştur.

¹⁹ İzmir kentinin presizyon ve vizyon arayışları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Nicel Yılmaz-Saygın, "'Commodification' of Cities Promoting İzmir (Türkiye) as a World City", 42. ISO-CARP Kongresi, İstanbul, 2006. HTUhttp://www.isocarp.net/Data/case_studies/874.pdfUTH (Son Erişim 30.11.2006)

²⁰ Daha ayrıntılı bilgi için, Kentsel Dönüşüm, Yay. Haz. Nilüfer Çınarlı, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, 2005.

²¹ Kılıç, N., "Yabancılar Gayrimenkul Satışı", İzmir Ticaret Odası AR&GE Ağustos Bülteni, İzmir Ticaret Odası Yayını, 2005.

²² O'live Park projesi için bkz. HTUwww.tre2.nlUTH; Wide Planet projesi için, HTUwww.wide-planet.comUTH ve HTUwww.3xn.comUTH

2006 yılına gelindiğinde İzmir kenti, yaşanan tüm bu sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler doğrultusunda, İzmir Körfezi'ni çepeçevre sarmalamış, kuzeyde Menemen güneyde Menderes ve Kısıkköy, doğuda Torbalı, batıda ise Urla ve

Fotoğraf 18. İzmirli m+d bürosunun projesini hazırladığı İzmir Zeytinalanı'ndaki O'live Park projesi.

Fotoğraf 19. Mimari projesini Danimarkalı 3XN bürosunun hazırladığı Çandarlı'daki Wide Planet projesi. (A10 New European Architecture, Temmuz/Ağustos 2006, Sayı 10, s 13)

Karaburun'a kadar uzanan geniş bir alana yayılmış gözükmektedir. İzmir'in yönetsel açıdan, 50 km. yarıçaplık bir alanı kapsaması nedeniyle, "kent sınırı" kavramının hem fiziksel, hem de yönetsel açıdan anlamını yitirdiği bir döneme girilmiştir.²³ Daha önceki bilindik kentsel gelişme modellerinden farklı olarak, İzmir'in bu saçaklı makro kent formu, değişim dinamiklerine, her bir noktasında farklı tepkiler vermekte ve kente yönelik her türlü bütüncül yaklaşımı da geçersiz kılmaktadır. 1980 sonrasında hızlanan kentsel saçaklanma dışında bu sürece paralel olarak, 1990'ların ortasından itibaren kentin merkezinde yaşanan yeni regülasyon çalışmaları, İzmir kentini merkezden çeperlere doğru okumaya çalışan tek yönlü kentsel büyüme modelini de tasfiye etmiş gözükmektedir. İzmir'de merkezden çeperlere olan saçaklanma, çeperlerden merkeze doğru olan büzülme ve kentin merkezinde yaşanan regülasyonları eş zamanlı olarak birbirleri üzerinden okuyabilmek, bu kentsel dinamikler içinde biçimlenen mimarlık pratiğinin de temel karakteristiklerini verecektir. İzmir'deki mimarlık pratiğini mimari stiller ve estetik olgulara indirgeyen, bu nedenle de statikleştiren yaygın okuma biçimlerinden farklı olarak, İzmir'deki mimarlık pratiğini bu değişim dinamikleri üzerinden açıklayacak okuma modelinin, kent ve piyasa koşulları arasında her daim yeni yollar bulmaya çalışan ve sürekli yeni tasarım stratejileri geliştiren mimar figürleri ve bu ortamı oluşturan "modernite" olgusu üzerinden geliştirilebileceğini düşünmekteyim.

²³ 50 km yarıçaplı alan tanımı, 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediyeleri Kanunu sonrasında, stratejik planlama konusu bağlamında gündeme gelmiştir. Altyapılar artık, kentin bütüncülleştirici öğeleri olmaktan çıktıkları için kente yönelik bütüncül planlama yaklaşımlarından da uzaklaşmıştır. Altyapı merkezli, sabit ve bütüncül planlama anlayışından, vizyon odaklı, değişken ve parçalı bir planlama anlayışını ifade eden stratejik planlamaya geçildiği görülmektedir. Kentin sahip olduğu dinamikler doğrultusunda belirlenen gerçekçi bir vizyon ve bu vizyona doğru ilerleyen (steering), sabit ve kalıcı olmayan bir stratejik planlama anlayışı doğrultusunda kent, sektörel bazlı ve paketler halinde geliştirecek bir planlama anlayışı ile tasarlanmaktadır. Ayrıca 50 km yarıçaplı alan tanımı, idari açıdan da yeni bir modelin denenmesini ifade etmektedir. Bu hedef doğrultusunda, idari açıdan yeni bir mekanizma olan AB enjeksiyonlu bölgesel kalkınma ajanslarının ilki, pilot bir uygulama olarak İzmir kent bölgesinde denenmeye başlanacaktır. Bu konuya dikkatimi çeken Koray Velibeyoğlu'na teşekkür ederim.

Sonuç

Sonuç olarak, son yarım yüzyılda “İzmir Mimarlığı”nın ürettiği mimari yapıtları, içinde yeşerdikleri sosyo-ekonomik, kültürel ve mimari iklimler dışında, İzmir kentinin yaşadığı değişim ve dönüşümler bağlamında da irdelemeyi hedefleyen bu yazı, yüceltilmiş bir mimari ürün veya mimar profili vermekten kaçınarak, mimari ürünü hem tarihsel bağlam hem de içinde bulunduğu kentsel bağlam üzerinden irdelemeyi ve mimarlık ürününün kent ile olan organik bağına dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, mimarlık ve kent arasındaki gerilimli etkileşimi, farklı kentsel ve mimari dinamikler karşısında mimarların ürettikleri çözüm yolları üzerinden aktarmayı hedeflemiştir.

Değişim dinamiğini içselleştirmiş İzmir gibi bir kentte, çözüm yollarının sabit kalmayacağını farkında olan ve nostaljik yaklaşımlara da prim vermeyen bir mimarlık ortamının gelişmesi şaşırtıcı

olmamalıdır. Değişen piyasa koşullarına kendilerini hızla adapte edebilen, çoğalan aktörler içinde yer edinebilmek üzere farklı stratejiler üretebilen, buna karşın taşranın görece küçüklüğü ve tanışıklığı içinde bir sinerji de oluşturabilen İzmirli mimarların -kısaca “modern” olarak da ifade edilebilecek- değişime olan bu ilgileri, İzmir’deki mimarlık pratiğini yönlendiren örtük kalmış en önemli ivmelerden biridir. Bu ivmenin, “İzmir Mimarlığı” hakkında bize anlamlı bir şeyler söyleyebilmesi ancak, “modern” olmaya yönelik bu aşırı istek ve özenti ile taşra zihniyetinin denetleyici ve birörnekleştirici gücü arasındaki gerilimi hesaba katmak ile mümkün olabilir. Bu nedenle, “İzmir Mimarlığı”nın modern karakterini, 1950’den itibaren taşıdığı mimari refleks ve kalıpları görünür kılmak ancak, bu gerilimin iki ucunda salınabilmekle ve mimarlık ile kent arasındaki çoklu hikayeleri eşzamanlı okuyabilmekle gerçekleşebilir.

İzmir’deki
mimarlık
pratiğini
bu değişim
dinamikleri
üzerinden
açıklaya-
cak okuma
modelinin,
kent ve
piyasa
koşulları
arasında
her daim
yeni yollar
bulmaya
çalışan ve
sürekli
yeni
tasarım
stratejileri
geliştiren
mimar
figürleri ve
bu ortamı
oluşturan
“moder-
nite”
olgusu
üzerinden
geliştirile-
bileceğini
düşün-
mekteyim.

Canan akmak, Eski Bıçakçı Han Arkası, İzmir-Kemeraltı, 2005